dr. Váradi Natália
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
történész, docens

Az 1956-os forradalom Kárpátalján őrzött dokumentumai*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc tragikus napjai bebizonyították, hogy van magyar egység és összetartozás, hogy az emberek szívében, lelkében és tudatában él a közös haza.

E tanulmánnyal is tisztelettel adózom azoknak, akik 1956-ban a magyar szabadságért harcoltak. Kutatásaim során arra törekszem, hogy hősiességüket megörökítsem az utókornak és hálámat fejezzem ki a jelenkor alakítóinak, hiszen ők azok akik nagyban hozzájárultak a rendszerváltáshoz, a szovjet igától való megszabaduláshoz. Fontos, hogy a jövő generációjának teljes igazságot tartalmazó történelmet adhassunk át. Ehhez azonban még rengeteget kell dolgoznunk, mivel a volt szovjet levéltárak dokumentumainak jelentős része még mindig titkosított, nem hozzáférhető. Azonban ha lassan is, de azért folyamatosan felszínre kerülnek olyan adatok, amelyek bizonyítják az igazságtalanságot, a szovjet diktatúrának való teljes kiszolgáltatottságot, a magyar forradalmárok hősiességét, szenvedését, de sajnos azt is, hogy a "magyar" nem mindig jelenti a "magyar"-t, az identitástudatot, az érzést, hogy magyar lévén kiállok a nemzetemért, népemért, még akkor is, ha az elnyomó gépezet megtorolja

Az 56-os forradalom teljes és igaz értékelése majd akkor készülhet el, ha minden adat felszínre kerül. Ma lassan 60 évvel a forradalom után úgy érzem, hogy még csak az adatmegmentés stádiumában járunk. A forradalom igaz eseményeinek kutatása, igaz történetének bemutatása és a forradalmárok nevének ismertetése a 21. század történészeinek erkölcsi és szakmai kötelessége.

Az 1956-os magyar forradalom történetéről az elmúlt években számos munka született Magyarországon és a határain kívül, az egykori Szovjetunió, ezen belül Ukrajna levéltárainak anyagai azonban még mindig kevésbé feltártak. Kárpátalján a levéltárak anyagához ma sem könnyű hozzáférni, a dokumentumok egy része még mindig titkosított. A forradalom kárpátaljai vonatkozásait eddig még kevesen kutatták, így a kárpátaljai láncszem szinte teljes egészében hiányzik.

A kárpátaljai események forrásaiból nagyon sok két levéltárban található, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár két részlegében, az ungváriban és a beregszásziban, valamint Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívumában. Az állami levéltárban csak a „jelentéktelenebb bűnökkel" megvádolt személyek anyagait őrzik, például olyanokét, akik a magyar himnuszt énekelték a városközpontban vagy megbeszélték a forradalmi eseményeket. Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala levéltárában őrzik a deportálások és a súlyosabb megítélés alá eső ügyek, azaz a KGB[1] iratait.

Számos adat azt bizonyítja, hogy a szabadságharc leverését célzó akciókat közvetlenül Kárpátaljáról irányították. Levéltári adatok is megerősítik kárpátaljai magyar szemtanúk visszaemlékezését, miszerint Ungváron és Munkácson[2] rendezkedett be az a szovjet katonai és politikai központ, ahonnan irányították a magyar forradalom leverését. A munkácsi kereskedelmi technikumban még egy katonai telefonközpont is működött a közvetlen

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program" című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

[1] Állambiztonsági Bizottság

[2] KGB, F. 43. o. 1. p. 12. No. 1. t. 12. 1956.

kapcsolattartás végett.[3] A Moszkvából Kárpátaljára delegált KGB-vezetők, magas rangú katonák folyamatosan informálták a magyarországi fejleményekről az SZKP Központi Bizottságát és Titkárságát. Munkájukban aktív szerepet vállaltak a kárpátaljai magas beosztású, hű kommunista káderek. A KGB-hírszerzés teljes bevetéssel dolgozott, a Kárpáti Katonai Körzet pedig összevonta a támadásra felkészített csapatokat a szovjet–magyar határ mentén. A szovjet katonák visszaemlékezéséből kiderül, hogy az első katonai alakulatok a forradalom leverése céljából már október 24-én átlépték a szovjet–magyar határt.[4]

Az egykori KGB 1956-os forradalommal kapcsolatos iratai több mint 30 kötetből állnak és több ezer oldalt tesznek ki. Az iratanyag rendezetlen, a dokumentumok nagyobb része kézzel (gyakran grafitceruzával) írott és nehezen olvasható. Az iratok leginkább orosz nyelvűek, de van köztük ukrán, magyar és német nyelvű is.

Az iratok a következőképpen csoportosíthatók:

- a Szovjetunióba szállított forradalmárok és az őket kísérő katonák, sofőrök névsorai,
- a fogvatartottak kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek,
- feljegyzések, igazolások,
- a forradalomároknál talált iratok orosz nyelvű fordításai,
- a forradalmároknál talált tárgyak listái,
- a KGB-nyomozók, az ungvári börtön parancsnokainak megállapításait tartalmazó iratok,
- a hatóságok egymás közötti levelezései,
- a Német Vöröskereszt elfogott munkatársainak kihallgatási jegyzőkönyvei,
- a bebörtönzésekről szóló dokumentumok,
- lefoglalt személyes tárgyak, okiratok, fotók, röplapok.

A deportáltakra vonatkozó névsorok a fogoly nevét, gyakran apjának keresztnevét, születési évét és helyét tartalmazzák, valamint azt, hogy mikor és melyik településen fogták el. Esetenként azt is feltüntették, hogy milyen párt tagja, melyik katonai alakulathoz, tanintézményhez tartozik, hol lakik, vagy mivel foglalkozik a fogvatartott. Ebből kiderül, hogy több MDP- és DISZ-tagot is a Szovjetunióba deportáltak. A listák némelyike a név mellett a kihallgatási jegyzőkönyv egy-két fontosabb adatát is tartalmazza, pl. hogy bűnösnek találták-e vagy sem, hogy egyáltalán részt vett-e a forradalomban vagy csak véletlenszerűen tartóztatták le.[5]

---

[3] Interjú Suba Sándor mezővári lakossal – aki elmondása szerint – Andropov mellett is volt tolmács és sofőr. Az interjút készítette a szerző 2002. június 16-án Mezőváriban.

[4] Interjú Sztorozsuk Andrással. Az interjút a szerző készítette 2002. augusztus 10-én Beregszászon

[5] KGB, F. 43. o. 1. p. 15. 1956.

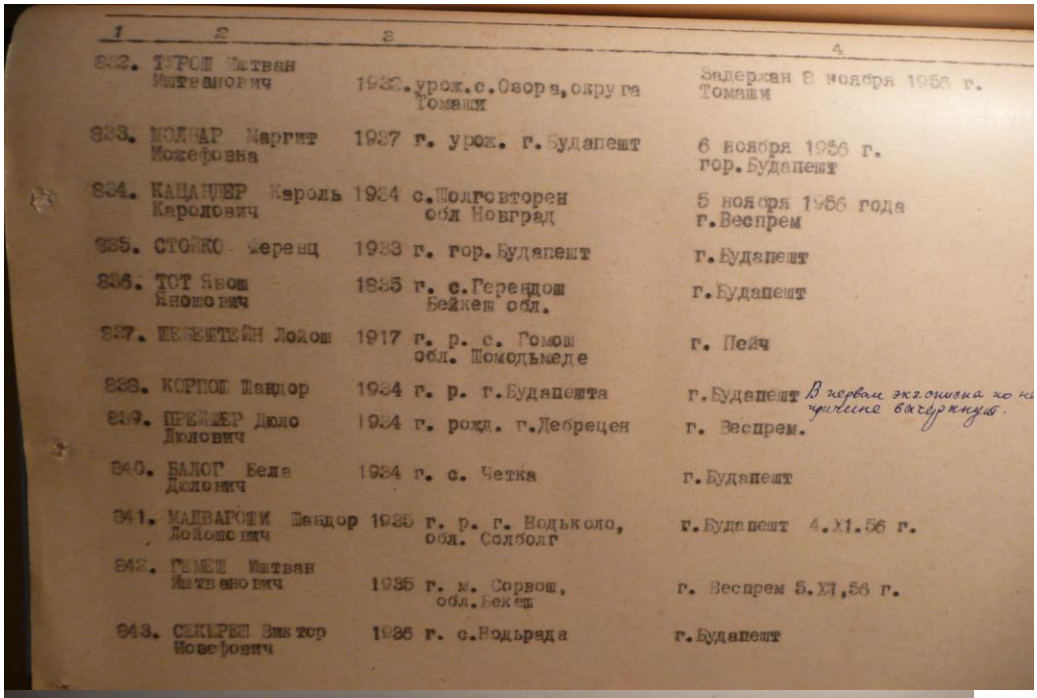

1	2	3	4
832.	ТУРОШ Иштван Иштванович	1932. урож. с. Озора, округа Томаши	Задержан 8 ноября 1956 г. Томаши
833.	МОЛНАР Маргит Иожефовна	1937 г. урож. г. Будапешт	6 ноября 1956 г. гор. Будапешт
834.	КАЦАНДЕР Кароль Каролович	1934 с. Шолговторен обл Новград	5 ноября 1956 года г. Веспрем
835.	СТОЙКО Ференц	1933 г. гор. Будапешт	г. Будапешт
836.	ТОТ Янош Яношович	1835 г. с. Герендош Бейкеш обл.	г. Будапешт
837.	ШЕБЕШТЕЙН Лойош	1917 г. р. с. Гомош обл. Шомодьмеде	г. Пейч
838.	КОРПОШ Шандор	1934 г. р. г. Будапешта	г. Будапешт В первом экз. списка по не причине вычеркнут.
839.	ПРЕЙЖЕР Дюло Дюлович	1934 г. рожд. г. Дебрецен	г. Веспрем.
840.	БАЛОГ Бела Дюлович	1934 г. с. Четка	г. Будапешт
841.	МАДВАРОШИ Шандор Лойошович	1935 г. р. г. Нодьколо, обл. Солболг	г. Будапешт 4.XI.56 г.
842.	ГЕМЕШ Иштван Иштванович	1935 г. м. Сорвош, обл. Бекеш	г. Веспрем 5.XI.56 г.
843.	СЕКЕРЕШ Виктор Иозефович	1936 г. с. Нодьрада	г. Будапешт

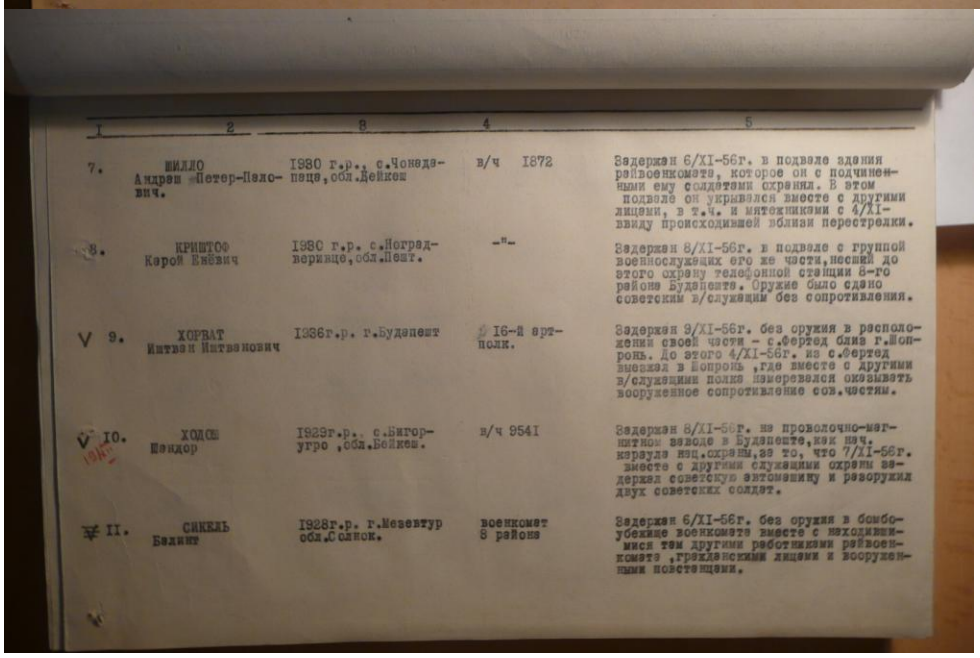

1	2	3	4	5
7.	ШИЛЛО Андраш Петер-Палович.	1930 г.р., с. Чонадапаца, обл. Бейкеш	в/ч 1872	Задержан 6/XI-56г. в подвале здания райвоенкомата, которое он с подчиненными ему солдатами охранял. В этом подвале он укрывался вместе с другими лицами, в т.ч. и мятежниками с 4/XI-ввиду происходившей вблизи перестрелки.
8.	КРИШТОФ Карой Енёвич	1930 г.р. с. Неградверивце, обл. Пешт.	-"-	Задержан 8/XI-56г. в подвале с группой военнослужащих его же части, несший до этого охрану телефонной станции 8-го района Будапешта. Оружие было сдано советским в/служащим без сопротивления.
V 9.	ХОРВАТ Иштван Иштванович	1936г.р. г. Будапешт	16-й артполк.	Задержан 9/XI-56г. без оружия в расположении своей части - с. Фертед близ г. Шопронь. До этого 4/XI-56г. из с. Фертед выезжал в Шопронь, где вместе с другими в/служащими полка намеревался оказывать вооруженное сопротивление сов. частям.
V 10.	ХОДОШ Шандор	1929г.р., с. Бигоругро, обл. Бейкеш.	в/ч 9541	Задержан 8/XI-56г. на проволочно-магнитном заводе в Будапеште, как нач. караула нац. охраны, за то, что 7/XI-56г. вместе с другими служащими охраны задержал советскую автомашину и разоружил двух советских солдат.
11.	СИКЕЛЬ Балинт	1928г.р. г. Мезевтур обл. Солнок.	военкомат 8 района	Задержан 6/XI-56г. без оружия в бомбоубежище военкомата вместе с находившимися там другими работниками райвоенкомата, гражданскими лицами и вооруженными повстанцами.

Az összesített névsorok többnyire géppel készültek, sok bennük az elírás, a nevek, helynevek gyakran kiolvashatatlanok, felismerhetetlenek. Nehezíti a beazonosítást, hogy a nevek egy részét nem helyesen írták le, mivel nem a személyazonosító okmányból, hanem hallás után rögzítették, ráadásul többnyire magyarul nem tudó személyek. Gondot jelenthetett az is, hogy a cirill betűkészlettel nem lehet leírni a magyar ékezetes magánhangzókat, továbbá a „cz”, „th”, „ch”, „sch” stb. betűkapcsolatokat, de az oroszban nincs w, y és ly betű sem. A rövid és hosszú magán- és mássalhangzók, valamint a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok közötti különbséget sem mindig érzékelték a leírók. Például a cirill o betűvel leírt hang a magyarban lehet o, ó, a, és á, esetleg ö, ő. Gyakran problémát jelent a g és a h betűk közötti különbség felismerése, ugyanis ezeket gyakran felcserélve használják (pld: az Uhrin lehet Ugrin is). Ha egy oroszul leírt névnél több olvasat is lehetséges, vagy ha a személyazonosság bizonyosnak tűnik, de az íráskép különböző, akkor / jellel két verziót is megadtunk.

A november első napjaiban, Moszkvában létrejött, Kádár János által vezetett „magyar kormánynak” a „rend helyreállításában” sok hű káder segített. Az első intézkedések egyike

volt a Szovjetunióba történő deportálás megszervezése. A szovjet Állambiztonsági Bizottság Budapesten tartózkodó elnöke, Szerov tábornok így ír erről: „*Megmagyaráztam Kádár elvtársnak, hogy a hadosztályok különleges ügyosztályai utasítást kaptak a lázadás mindazon szervezőinek letartóztatására, akik fegyveres ellenállást tanúsítottak a szovjet hadsereg egységeivel szemben, valamint azon polgárok letartóztatására, akik szították és kirobbantották a nép gyűlöletét a kommunisták és államvédelmi szervek munkatársai ellen, aminek következtében ezek egy részét lelőtték, felakasztották és megégették.*”[6]

A deportáltakról többféle „összesítő” névsort is készítettek és olyan jegyzékeket is felvettek, amelyekben csak egy-egy „szállítmány” tagjait sorolják fel, akár Ungvárra, Munkácsra, Sztrijbe, akár már Magyarország különböző városaiba: Veszprémbe, Debrecenbe, Nyíregyházára, Szombathelyre stb. vitték vissza őket. Ezek a listák tájékoztatást adnak arra vonatkozóan, hogy melyik magyarországi városból hány főt vittek ki a Szovjetunióba, vagy hány fő került onnan haza, Magyarországra. (Ez természetesen nem azt jelenti, hogy csak ezekből a városokból vittek forradalmárokat a Szovjetunióba.)

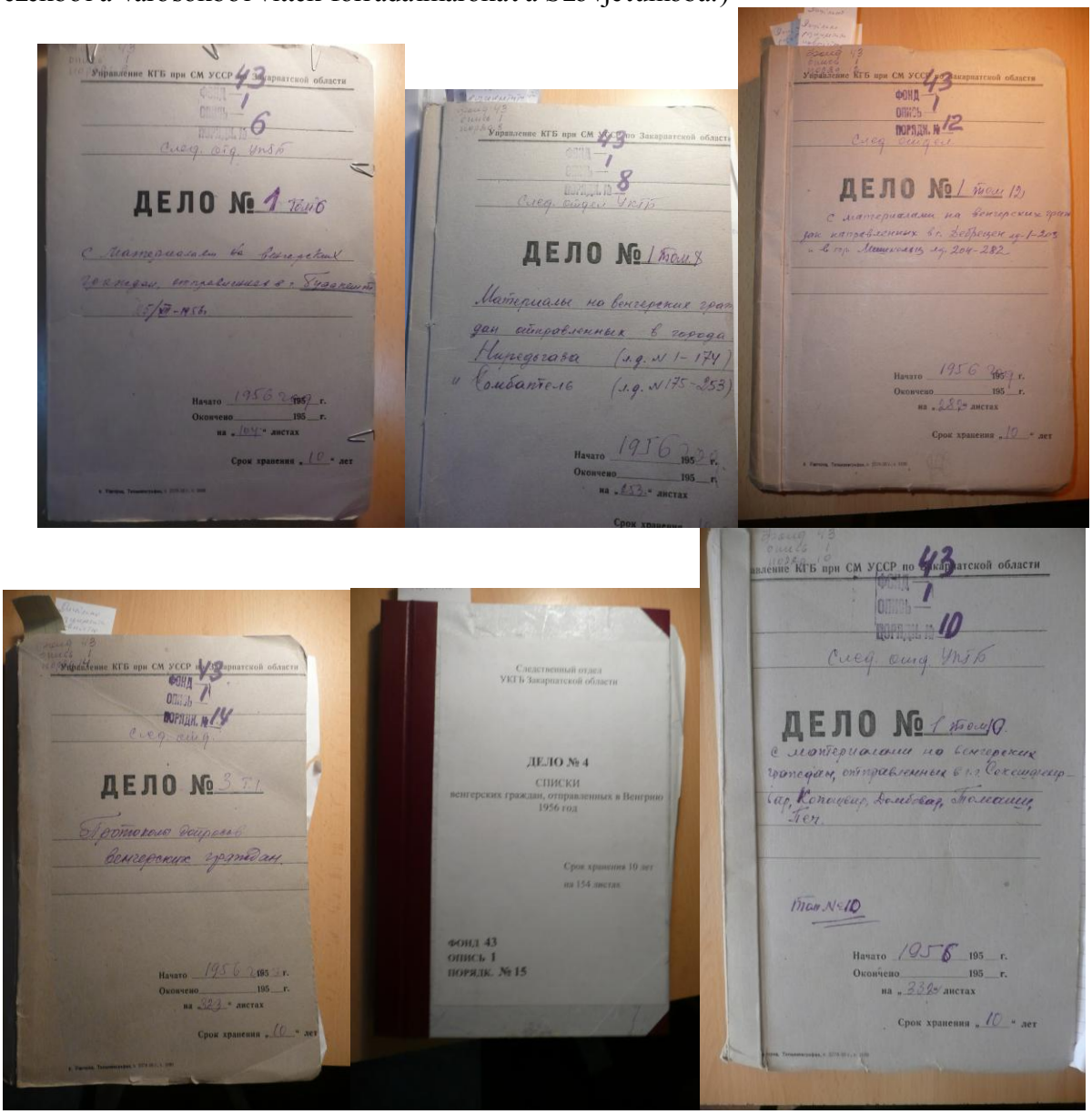

[6] Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin – Vida István: Szovjet dokumentumok 1956-ból. Rubicon, 1994. 8. sz. 3.

Nagyon eltérőek az adatok, amelyek a deportáltak számára vonatkoznak. A Viktor Juscsenko, Ukrajna elnöke által 2007. július 10-én Sólyom László köztársasági elnöknek átadott lista közel háromezer nevet tartalmaz.[7] Az eddigi kárpátaljai levéltári kutatások alapján elmondható, hogy több mint ezer magyar forradalmár járta meg a szovjet börtönöket.

A rendszerváltás után Magyarországon többen azt állították, hogy a deportáltak egy részét Szibériába vitték, akik azóta is ott raboskodnak.[8] Ezt az állítást az eddig előkerült levéltári dokumentumok nem támasztják alá.

A szovjet börtönökbe szállított, marhavagonokba zárt magyarok, amikor a vonatuk az állomásokon megállt vagy áthaladt, a Himnuszt énekelték és nevüket, lakcímüket tartalmazó cédulákat dobtak ki a szellőzőrácson keresztül. A nyíregyházi vasutasok, utasok és a vasútállomások környékén élő emberek sok ilyen cédulát találtak.

A letartóztatottakról szóló jegyzőkönyveket legtöbbször előre megadott forgatókönyv alapján készítették el. A jegyzőkönyvekben gyakran különböző történeteket konstruáltak a gyanúsítottakról, megfigyeltekről.

A kihallgatás többnyire orosz nyelven folyt. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak. Többek között a beregszászi állami levéltár alkalmazottai – Gajdos Béla, Foltin Dezső, Szijjártó Sándor – is részt vettek a kihallgatásokon, mivel a levéltár mint intézmény a KGB alá tartozott.[9]

A deportáltak közé véletlenül kerültek olyan katonák, rendőrök is, akik a budapesti pártbizottság épületét és más középületeket őrizték. Belcsenko[10] 1956. december 2-án elrendelte, hogy hallgassák ki őket. Meg akarta tudni, hogyan támadták meg őket, és kiket gyilkoltak meg a felkelők, s hogy kiket ismernek közülük.[11] Miután igazolták magukat, többen közülük ungvári tartózkodásuk ideje alatt a kihallgatók munkáját segítették. Az egyik összesített lista szerint összesen 231 katonát tartóztattak le különböző katonai alakulatokból.[12]

Több feljegyzés is van arról, hogy hogyan bántak a foglyokkal a börtönben, például szükség esetén orvosi, fogorvosi ellátásban részesültek, gyakran kopaszra nyírták őket, hogy ne kapják el a tetűt – ezt szemtanúk is megerősítették.[13] Arról viszont nincs adat, hogy a szovjet börtönökben magyar forradalmár elhunyt, illetve hogy a kihallgatások alatt verték, ütlegelték volna őket.

Szerov Hruscsovnak címzett jelentésében azt írta: *„A letartóztatásokat csak bizonyítékokkal alátámasztott, az ellenséges tevékenységet tanúsító, konkrét adatok megléte esetén foganatosítjuk…”*[14] 1956. december 8-án Belcsenko tábornok Ungvárról közölte Maljarov vezérőrnaggyal, a KGB Központi Nyomozati Főhivatala igazságügyi vezetőjével, hogy *„Küldöm azon személyek névsorát, akikről nem rendelkezünk anyagokkal arról, hogy részt vettek volna a lázadásban.”*[15]

Holodkov Dudorovnak tett jelentése is alátámasztja, hogy több személyt nem megalapozottan tartóztattak le: *„A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően kitöltött dokumentumok. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak*

---

[7] Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 2.
[8] Litván György: Mítoszok és legendák 1956-ról. 56-os Intézet, Évkönyv, VIII. 2000. 205–218.
[9] Csatáry György szóbeli közlése 2012. március 8-án.
[10] vezérőrnagy, Szerov egyik helyettese
[11] KGB, F. 43. o. 1. p. 9. No. 1. t. 9. 1956.
[12] KGB, F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956.
[13] 2006.október 22-én az emléktábla-avatón Vándor Béla, dr. Laurenszky Ernő, dr. Szarka Zoltán is beszédet mondott, a hanganyagot a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Kutató Intézetében őrzik.
[14] Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.151.
[15] KGB, F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956.

bemondása alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelyek még a listákon sem szerepelnek, ...figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14–17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott."[16]

A KGB-hatóságok által 1956-ban készített, 848 nevet tartalmazó összesített lista alapján az alábbi kor szerinti megoszlás figyelhető meg:[17]

1. sz. diagram. A letartóztatottak kor szerinti megoszlása

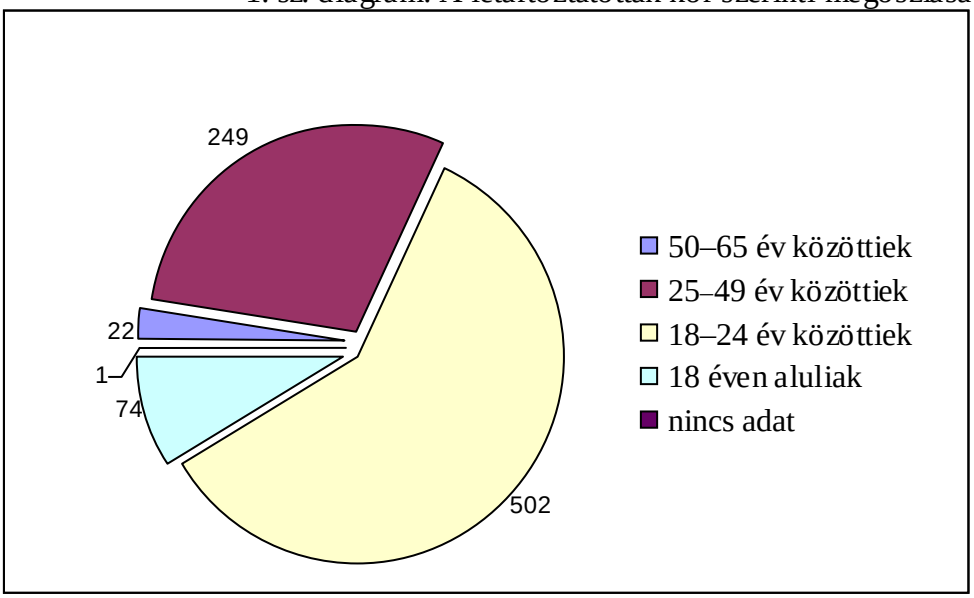

Holodkov azt írta: *„... az Ukrán SZSZK Belügyminisztériumának képviselőivel közösen úgy döntöttem, hogy a foglyokat az ungvári börtönön kívül Sztrij, Drohobics, Csernovci és Sztanyiszlav város börtöneibe kell elhelyezni".*[18] A KGB-dokumentumok csupán azt támasztják alá, hogy a foglyok egy részét Sztrij, Drohobics városának börtönébe szállították.[19] Holodkov így folytatta a jelentést: *„A foglyok november 8-án érkeztek az ungvári börtönbe. Ezen a napon Debrecenből és Miskolcról 22 fő jött. 1956. november 15-én az ungvári börtönben 846 fogoly volt (közöttük 23 nő), akik közül 463 főt további fogva tartás céljából Sztrij város és a drohobicsi terület börtöneibe szállítottunk. A további fogolyszállítmányokat a sztanyiszlavi, csernovci, és drohobicsi városi börtönökben fogjuk elhelyezni... A foglyok többsége Budapest környékéről (548 fő), Veszprémből (90 fő), Kaposvárról (45 fő), Szombathelyről (55 fő) és Miskolcról (20 fő) érkezett. A beérkezett foglyok között jelentős számban vannak a Magyar Dolgozók Pártjának tagjai, a magyar hadsereg katonái, valamint 68 1939–1942 között született kiskorú, közöttük 9 kislány... "*[20] Ha összevetjük ezeket az adatokat a KGB-listán szereplő adatokkal,[21] akkor számos eltérést figyelhetünk meg. Azt azonban a dokumentumok is bizonyítják, hogy a foglyok között volt 23 nő is.[22]

Gricenko ezredes, a KGB Drohobics megyei parancsnoka kézzel írott levelében jelentette Pivovarec ezredesnek, a KGB egyik Kárpátalja megyei vezetőjének 1956. november 21-én, hogy *„Az 1956. november 19-én kihallgatott 147 fő közül 32 vallotta azt, hogy letartóztatásukkor fegyver volt náluk, ketten vallomást tettek, hogy részt vettek a*

---

[16] Szereda – Sztikalin, 1993. 157.
[17] KGB, F. 43. o. 1. p. 16. No. 5. t. 1. 1956.
[18] Szereda – Sztikalin, 1993. 155.
[19] KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.
[20] Szereda – Sztikalin, 1993. 155.
[21] KGB, F. 43. o. 1. p. 16. No. 5. t. 1. 1956.
[22] Uo.

demonstrációkban, 113 ártatlannak vallotta magát. 120 fő még nincs kihallgatva, ebből 76 főt Ungvár városába küldtünk 1956. november 16-án a VCS-vonalon[23] *a Kárpátaljai Megyei Belügyi Osztálytól kapott listának megfelelően, valamint 44 (még nem kihallgatott) főre a lista Kabanov elvtársnál van.”*[24]

A forradalmárokat főként november 4–15. között szállították Ungvárra. Többször a szovjet hatóságok maguk sem tudták, hol is vannak pontosan a foglyok. Jó bizonyíték erre a következő: Klimenko alezredes elküldött egy névsort Glebov ezredesnek, amelyen 140 név volt, Glebov visszaírta, hogy a listán szereplők közül mindössze 16 emberről tud, azok náluk vannak, de a többiről nincs információja.[25]

2. sz. diagram. A deportálások napi megoszlása (a KGB által készített összesített lista alapján)

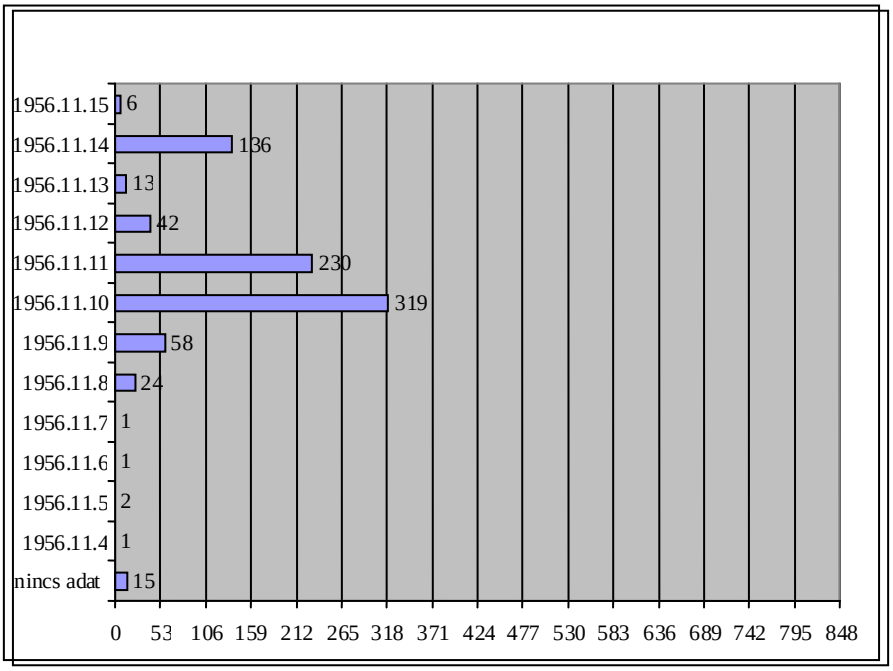

3. sz. diagram. Települések, ahonnan a forradalmárokat a Szovjetunióba szállították (a KGB által készített összesített lista alapján)

[23] közvetlen katonai telefonkapcsolat
[24] KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.
[25] KGB, F. 43. o. 1. p. 12. No. 1. t. 12. 1956.

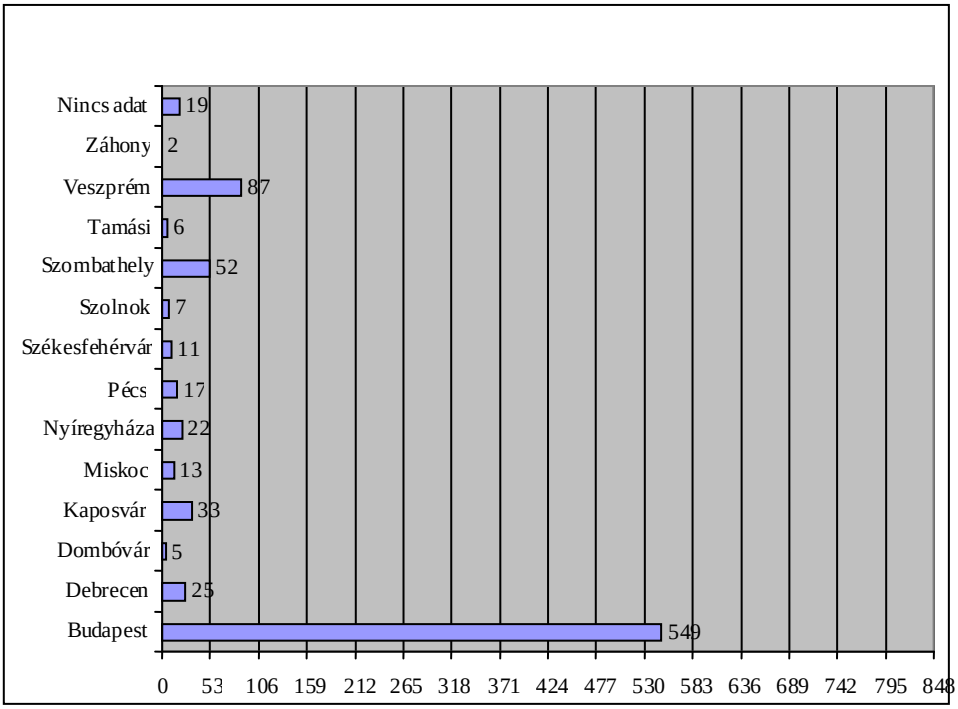

Az összesített listából kiderül, hogy 13 városból deportálták a forradalmárokat a Szovjetunióba. Ezek a városok voltak a gyűjtőhelyek.

Van olyan lista – pl. „A Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora” –, amelyben sok helyen a sorszámok elé kézzel írva feltüntették a visszaszállítás dátumát is. Ezekből látszik, hogy a visszaszállítás nem egy nap alatt történt, hanem részletekben.[26]

4. sz. diagram. A Magyarországról deportáltak megoszlása a visszaküldés dátuma szerint (a KGB által készített összesített lista alapján)

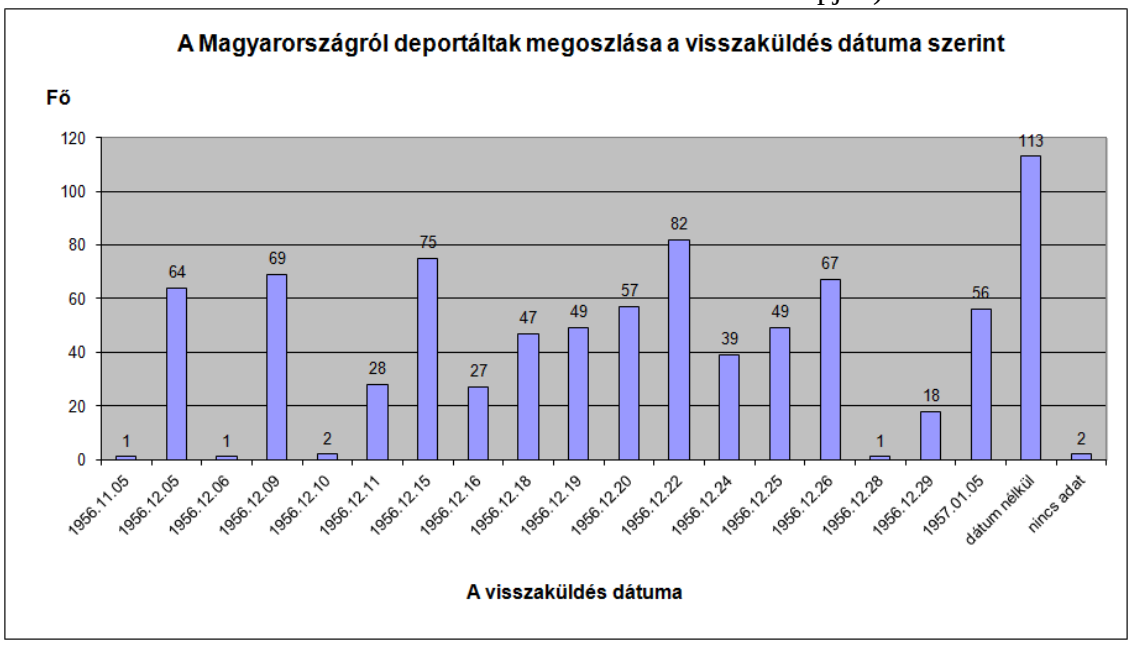

A deportáltak egy részét 1956 decemberében szállították vissza Magyarországra. A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy egy-egy magyarországi város börtöne átveszi a foglyokat a szovjet hatóságoktól. Néhány példa erre: *„A fenti 30, azaz harminc személyt és személyi okmányaikat 24 borítékban (24 személyre) átvettem. A kísérő személyzet és a fogva*

[26] KGB, F. 43. o. 1. p. 17. No. 5. t. 2. 1956.

tartásuk alatt az őrző személyzet ellen kifogást, panaszt nem emeltek. Veszprém, 1956. december 16-án 21 óra 30 perc. Patkó Sándor r. hdgy. Megyei Rendőrfőkapitány mb.”[27] *„A fent nevezett (negyvenöt főt) a mai napon átvettem. Veszprém, 1956. december 15. 23:45. A fenti személyek személyes iratai... [olvashatatlan aláírás] Veszprém Megyei Börtön.”*[28] *„Átadás-átvételi elismervény. A szovjet parancsnokságtól a mai napon 36 (harminchat) fő őrizetest panasz és .... [olvashatatlan] átvettem. Horváth hdgy., Kaposvár, 1956. december 10.”*[29] *„50 főt, azaz ötven főt a nevek ellenőrzése nélkül átvettem, Budapest 1956. 12. 19-én Csúcs Mátyás hdgy., Budapesti Országos Börtön.”*[30]

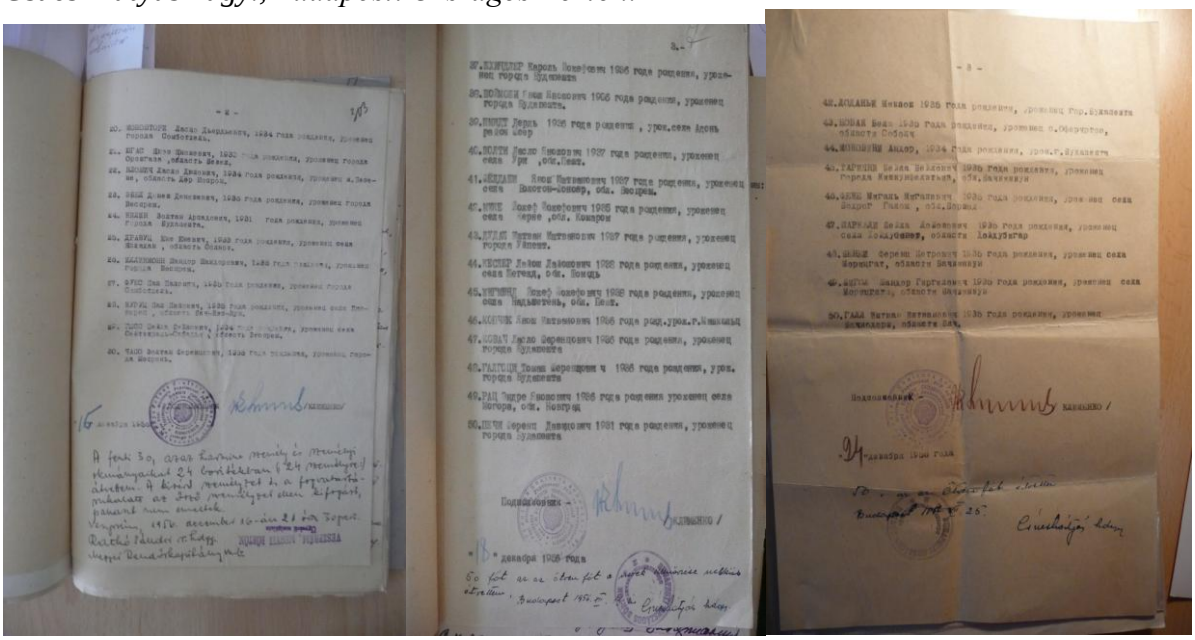

Egy-egy jegyzőkönyv első oldalára rendszerint egy kis cédulát ragasztottak, amelyen olyan utasítások olvashatóak, mint például: *„Átadni, hogy tisztázzák a lázadásban való részvételét”, „Átadni a magyar hatóságoknak kivizsgálásra”, „Átadni a magyar hatóságoknak felderítés céljából”, „Átadni, hogy tisztázzák a szabadon engedés jogosságát vagy a lázadásban való részvételét”, „Átadni a magyar hatóságoknak, hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét”, „Átadni a magyar hatóságoknak felelősségre vonás céljából”* stb. Ezek arra utalnak, hogy a szovjetek további kivizsgálást várnak a magyarországi hatóságoktól.

Levelezésükből kitűnik, hogy a letartóztatást végző katonai szervek is kihallgatták a foglyokat, feljegyzéseket, jelentéseket, beszámolókat készítettek. A magyarországi hatóságok és a kárpátaljai KGB tehát szoros együttműködésben végezték a deportálásokat.

Az iratokban a letartóztatottak, deportáltak között szerepel 3 német állampolgár – Horst Wragge, Otto Franke, Inge Harfe – ők a Vöröskereszt munkatársai voltak, akiknek kihallgatása Magyarországon zajlott, és akiket viszonylag hamar visszaszállítottak Magyarországra.[31] A Vöröskereszt munkatársaiban az „ellenforradalom” nyugati irányítóit vélték látni, amiről a helyi, kárpátaljai magyar, orosz és ukrán nyelvű sajtó is sokat írt.

[27] KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.
[28] Uo.
[29] KGB, F. 43. o. 1. p. 11. No. 1. t. 11. 1956.
[30] KGB, F. 43. o. 1. p. 2. No. 1. t. 2. 1956.
[31] KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.

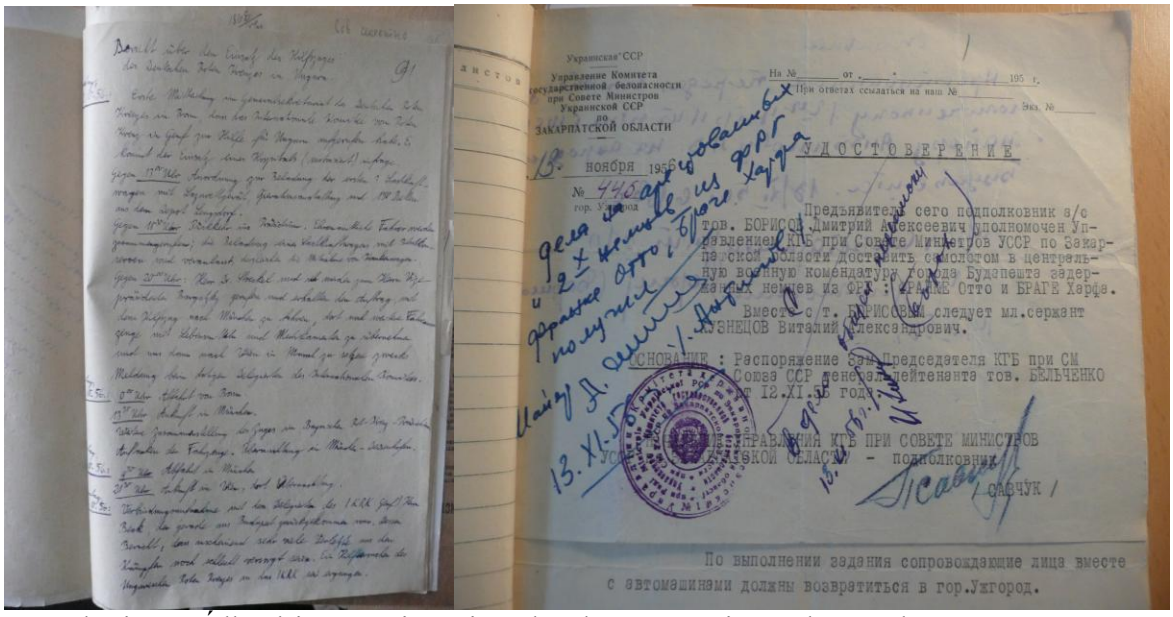

Украинская ССР
Управление Комитета государственной безопасности при Совете Министров Украинской ССР по ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ

На №_____ от _____ 195 г.
При ответах ссылаться на наш №_____ Экз. №_____

13 ноября 1956 г.
№ 446
гор. Ужгород

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Предъявитель сего подполковник з/с тов. БОРИСОВ Дмитрий Алексеевич уполномочен Управлением КГБ при Совете Министров УССР по Закарпатской области доставить самолетом в центральную военную комендатуру города Будапешта задержанных немцев из ФРГ : ФРАГЕ Отто и БРАГЕ Хорфа.

Вместе с т. БОРИСОВЫМ следует мл.сержант КУЗНЕЦОВ Виталий Александрович.

ОСНОВАНИЕ : Распоряжение Зам.Председателя КГБ при СМ Союза ССР генерал-лейтенанта тов. БЕЛЬЧЕНКО от 12.XI.56 года.

УПРАВЛЕНИЯ КГБ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УССР ПО ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ - подполковник САСЧУК

По выполнении задания сопровождающие лица вместе с автомашинами должны возвратиться в гор.Ужгород.

Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári archívumában őrzött KGB-dokumentumoknak egy másik fontos részét képezik a tököli tárgyaló delegációval kapcsolatos iratok.[32]

Október 31-én a délutáni órákban Nagy Imre a Kossuth téren bejelentette, hogy tárgyalások kezdődnek a szovjet csapatok kivonásáról és arról, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből. November 1-jén a szovjet csapatok megszállták a Ferihegyi repülőteret. A kormány megtiltotta a szovjet csapatokkal szembeni ellenállást, de a Honvédelmi Minisztérium intézkedett a szovjet csapatok mozgásának felderítéséről. Hamar kiderült, hogy a szovjet csapatok nem ki-, hanem bevonulnak az országba, mire Nagy Imre Andropovtól kért magyarázatot, aki nem tudott kielégítő választ adni, ezért a kormány elrendelte a főváros védelmét. 1956. november 3-án a Parlamentben megkezdődtek a szovjet csapatok kivonásáról a tárgyalások, amelyeket este 22 órakor a tököli katonai reptéren, a Szovjet Haderők Főparancsnokságán folytattak. Azonban a Malinyin hadseregtábornok vezette szovjet és magyar küldöttség tárgyalásának második fordulóján a magyar tárgyalófeleket Szerov utasítására letartóztatták. A letartóztatás időpontjában a KGB-főnökkel volt a tárgyalóteremben Piros László volt belügyminiszter, Rajnai Sándor alezredes, valamint számos ÁVH-s. Szűcs Miklós ezredest együttműködésre kérték, és feladatul kapta, hogy Budapest katonai térképén rajzolja be a felkelők bázisát. Így a hajnali támadás célirányosan indult meg.[33] A tököli reptéren letartóztatott tárgyaló delegációt valószínűleg november 3–9. között Tökölön tartották fogva, és Szmirnov ezredes vezetésével repülőgépen az ungvári börtönbe szállították, ahol többször is kihallgatták őket.

Az ÁVH is aktívan részt vett a letartóztatásokban, kihallgatásokban, bár nevük a dokumentumokban nem szerepel, de több fogoly kihallgatási jegyzőkönyvéből megtudhatjuk, hogy őket civil ruhás magyarok tartóztatták le és adták át a szovjeteknek. Talán ezzel magyarázható, hogy a források egy részében a felvett adatok között – a magyar személyazonosítási rendnek megfelelően – az édesanya neve szerepel, és nem az apai név, mint ahogy az a szovjet gyakorlatban szokásos volt.[34]

---

[32] KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.; F. 43. o. 1. p. 2. No. 1. t. 2. 1956.; F. 43. o. 1. p. 14. No. 3. t. 1. 1956.; F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956. és F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.

[33] Orbán Éva: Amit ’56-ról mindenkinek tudnia kell. Budapest, Technika Alapítvány – Összmagyar Testület Kiadó, 2006.. 83.

[34] KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956. 205.

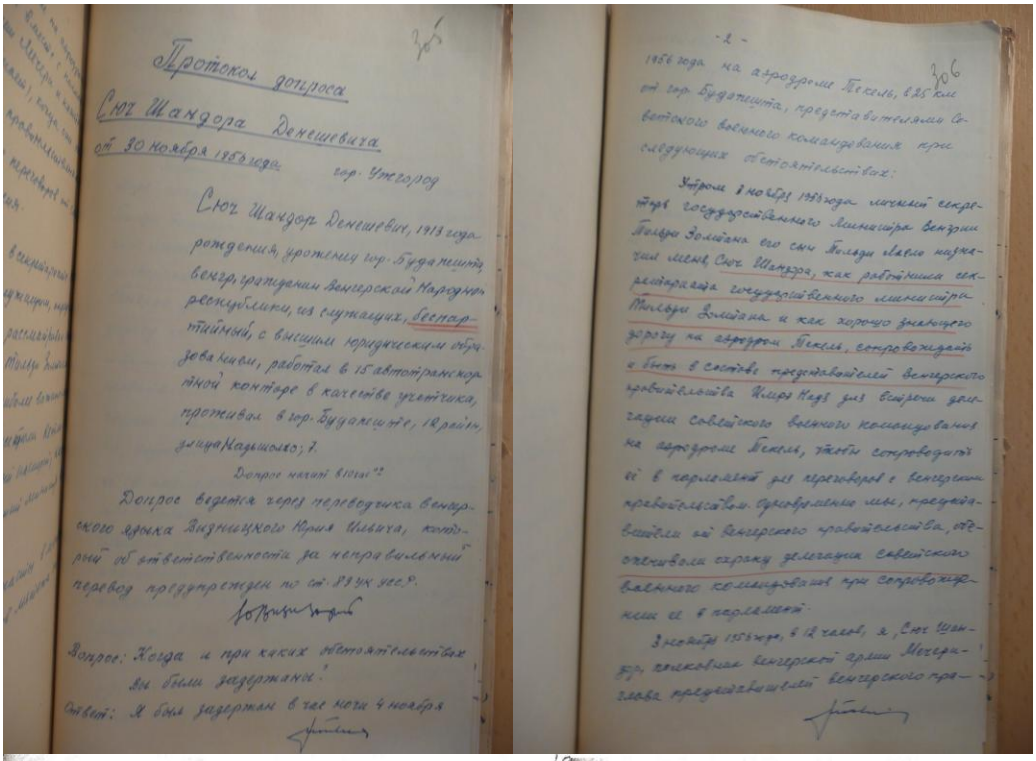

Протокол допроса
Сюч Шандора Денешевича
от 30 ноября 1956 года
гор. Ужгород

Сюч Шандор Денешевич, 1913 года рождения, уроженец гор. Будапешта, венгр, гражданин Венгерской Народной республики, из служащих, беспартийный, с высшим юридическим образованием, работал в 15 автотранспортной конторе в качестве учетчика, проживал в гор. Будапеште, 12 район, улица Надьшоло, 7.

Вопрос: Когда и при каких обстоятельствах вы были задержаны?

Ответ: Я был задержан в час ночи 4 ноября

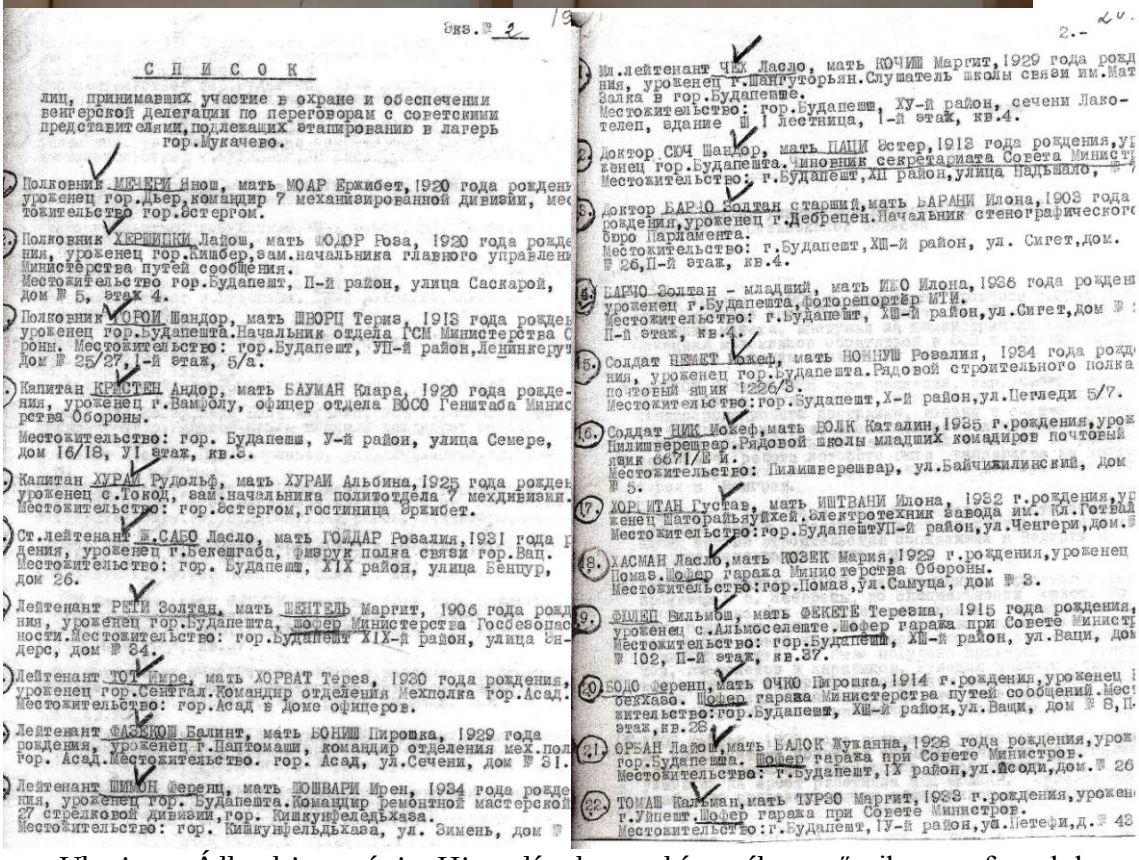

Экз. № 2

СПИСОК

лиц, принимавших участие в охране и обеспечении венгерской делегации по переговорам с советскими представителями, подлежащих этапированию в лагерь гор. Мукачево.

1. Полковник МЕЧЕРИ Янош, мать МОАР Ержебет, 1920 года рожден уроженец гор. Дьер, командир 7 механизированной дивизии, мес тожительство гор. Эстергом.
2. Полковник ХЕРШПИКИ Лайош, мать ЮДОР Роза, 1920 года рожде ния, уроженец гор. Кишбер, зам. начальника главного управлени Министерства путей сообщения. Местожительство гор. Будапешт, II-й район, улица Саскарой, дом № 5, этаж 4.
3. Полковник МОРОИ Шандор, мать ШВОРЦ Терез, 1913 года рожде уроженец гор. Будапешта. Начальник отдела ГСМ Министерства О роны. Местожительство: гор. Будапешт, VII-й район, Ленинкеруч Дом № 25/27, I-й этаж, 5/а.
4. Капитан КРЕСТЕН Андор, мать БАУМАН Клара, 1920 года рожде ния, уроженец г. Вамфолу, офицер отдела ВОСО Генштаба Минис рства Обороны. Местожительство: гор. Будапешт, У-й район, улица Семере, дом 16/18, VI этаж, кв. 8.
5. Капитан ХУРАИ Рудольф, мать ХУРАИ Альбина, 1925 года рожде уроженец с. Токод, зам. начальника политотдела 7 мехдивизии. Местожительство: гор. Эстергом, гостиница Эрбжебет.
6. Ст. лейтенант Ж. САБО Ласло, мать ГОЛДАР Розалия, 1931 года р дения, уроженец г. Бекешгаба, фазрук полка связи гор. Вац. Местожительство: гор. Будапешт, XIX район, улица Бенцур, дом 26.
7. Лейтенант РЕЙ Золтан, мать ШЕНТЕЛЬ Маргит, 1906 года рожд ния, уроженец гор. Будапешта, шофер Министерства Госбезопас ности. Местожительство: гор. Будапешт XIX-й район, улица Ба дерс, дом № 34.
8. Лейтенант ТОТ Имре, мать ХОРВАТ Терез, 1930 года рождения, уроженец гор. Сентгал. Командир отделения МехполкаГор. Асад. Местожительство: гор. Асад в Доме офицеров.
9. Лейтенант ФАЗЕКОШ Балинт, мать БОНИШ Пирошка, 1929 года рождения, уроженец г. Пантомаши, командир отделения мех. пол гор. Асад. Местожительство. гор. Асад, ул. Сечени, дом № 31.
10. Лейтенант ШИМОН Ференц, мать ШОШВАРИ Ирен, 1934 года рожде ния, уроженец гор. Будапешта. Командир ремонтной мастерской 27 стрелковой дивизии, гор. Кишкунфеледьхаза. Местожительство: гор. Кишкунфеледьхаза, ул. Зимень, дом №

2.-

11. Мл. лейтенант ЧЕХ Ласло, мать КОЧИШ Маргит, 1929 года рожд ния, уроженец г. Шангуторьян. Слушатель школы связи им. Мат Залка в гор. Будапеште. Местожительство: гор. Будапешт, XV-й район, сечени Лако телеп, здание Ш I лестница, I-й этаж, кв. 4.
12. Доктор СЮЧ Шандор, мать ПАЦИ Эстер, 1913 года рождения, ур женец гор. Будапешта. Чиновник секретариата Совета Минист Местожительство: г. Будапешт, XII район, улица Надьшило, № 7
13. Доктор БАРАО Золтан старший, мать БАРАНИ Илона, 1903 года рождения, уроженец г. Дебрецен. Начальник стенографического бюро Парламента. Местожительство: г. Будапешт, XIII-й район, ул. Сигет, дом. № 26, II-й этаж, кв. 4.
14. БАРАО Золтан - младший, мать ИКО Илона, 1936 года рожден уроженец г. Будапешта, фоторепортёр МТИ. Местожительство: г. Будапешт, XIII-й район, ул. Сигет, дом № II-й этаж, кв. 4.
15. Солдат НЕМЕТ Йожеф, мать НОННУШ Розалия, 1934 года рожд ния, уроженец гор. Будапешта. Рядовой строительного полка почтовый ящик 1226/3. Местожительство: гор. Будапешт, X-й район, ул. Пегледи 5/7.
16. Солдат НИК Йожеф, мать ВОЛК Каталин, 1935 г. рождения, урож Пилишвереквар. Рядовой школы младших командиров почтовый ящик 6671/Е И. Местожительство: Пилишвереквар, ул. Байчижилинский, дом № 5.
17. ХОРВАТ Густав, мать ИШТВАНИ Илона, 1932 г. рождения, ур женец Шаторайьяуйхей. Электротехник завода им. Кл. Готвал Местожительство: гор. Будапешт VII-й район, ул. Ченгери, дом. №
18. ХАСМАН Ласло, мать КОЗЕК Мария, 1929 г. рождения, уроженец Помаз. Шофер гаража Министерства Обороны. Местожительство: гор. Помаз, ул. Самуца, дом № 3.
19. ЭЛЕП Вильмош, мать ФЕКЕТЕ Тереза, 1915 года рождения, уроженец с. Альмоселенте. Шофер гаража при Совете Минист Местожительство: гор. Будапешт, XIII-й район, ул. Ваци, дом № 102, II-й этаж, кв. 37.
20. БОДО Ференц, мать ОЧКО Пирошка, 1914 г. рождения, уроженец Секхаво. Шофер гаража Министерства путей сообщений. Мест жительство: гор. Будапешт, XIII-й район, ул. Ваци, дом № 8, II-й этаж, кв. 28.
21. ОРБАН Лайош, мать БАЛОК Жужанна, 1928 года рождения, урож гор. Будапешта. Шофер гаража при Совете Министров. Местожительство: г. Будапешт, IX район, ул. Йоди, дом. № 26
22. ТОМАШ Кальман, мать ТУРЗО Маргит, 1933 г. рождения, уроженец г. Ужгород. Шофер гаража при Совете Министров. Местожительство: г. Будапешт, IV-й район, ул. Петефи, д. № 43

Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának archívumában őrzik a forradalommal kapcsolatos kárpátaljai események iratanyagát is. Kárpátalja magyar lakossága – jóllehet nem rendelkezett pontos információkkal a forradalomról, annak menetéről – már csak a nemzeti összetartozás alapján is szimpátiával figyelte a Magyarországon zajló eseményeket. A levéltári dokumentumokban arra is vannak adatok, hogy a kárpátaljai magyar lakosság hogyan fejezte ki szimpátiáját a forradalommal és a szabadságharccal kapcsolatban, hogy milyen hangulat uralkodott ezen a vidéken, valamint hogy milyen büntetések vártak a

kárpátaljai politizáló csoportokra, miután azok a helyi jól működő besúgó hálózat áldozataivá váltak. Kárpátaljának, illetve lakosságának politikai szempontból két fő feladat jutott: egyrészt a terület felvonulási terepként szolgált a magyarországi harcokhoz, másrészt a szovjet vezetés rendszeresen tolmácsolási feladatok ellátására vette igénybe a helyi lakosságot.

Az 1956-os határon túli megmozdulásokat az egymástól elszakított magyar nemzetrészek közötti szolidaritás egyik kiváló példájának tekinthetjük.

A második világháborút követően a határok szigorú lezárása, az utazások lehetetlensége miatt a Szovjetunióban élők kapcsolata gyakorlatilag megszakadt Magyarországgal. Az esetleges postai kapcsolatokat szigorúan ellenőrizték. A szovjet hatóságok a lakosságnak csak néhány külföldi kiadvány megrendelését engedélyezték, azokat is csak igen kevés példányszámban. Még a magyar pártsajtót is csak kevesen rendelhették meg vagy olvashatták. Mind a hazai, mind a külföldi világról, eseményekről a lakosság döntő hányada leginkább csak a szovjet sajtóból tájékozódhatott, ami viszont a Szovjetunió Kommunista Pártja szócsöve volt. A külvilágról viszonylag reális képet csak a külföldi rádióadásokon keresztül lehetett kapni. A magyarság leginkább a Kossuth Rádiót hallgatta, ugyanakkor voltak, akik a nyugati adókat is tudták fogni, és például a Szabad Európa Rádiót hallgatták. A forradalom napjaiban is ezek voltak a hírforrások.[35]

A forradalom leverését követően a Kárpátalján megjelenő lapok ünnepelték az „ellenforradalom feletti győzelmet", elítélték a résztvevőit (a „horthystákat", „fasisztákat"). Csak elmarasztaló írásokat közöltek, sem a központi, sem a helyi lapokban nem jelenhettek meg olyan cikkek, amelyek a rokonszenv legcsekélyebb jelét mutatták. Kárpátalján nem került nyilvánosságra, hogy voltak a magyar forradalommal rokonszenvezők, így a helyi lakosság nem szerezhetett tudomást a szovjet kommunista rendszer elleni egyéni, illetőleg csoportos akciókról.

A forradalom 1956. október 23-i kitörését követően a Magyarországon történtek Kárpátalja elnyomott magyar lakosságában is felcsillantották a titkolt reményt, hogy ők is kivívhatják szabadságukat, hogy elkezdődött a zsarnokság összeomlása a félelem uralta társadalomban. A magyar forradalomról azonban nyilvánosan nem sokan mertek beszélni, féltek a megtorlásoktól. A lakosságot ekkor erősebben megfigyelték, mint korábban bármikor.

Az 1956-os szabadságharccal egy időben, valamint a forradalmat követő néhány hónappal később a Kárpátalján kisebb-nagyobb csoportosulások, röplapterjesztő középiskolások fejezték ki szolidaritásukat a magyarországi fiatalokkal.

Az 1956-os forradalom a kárpátaljai magyarságra is nagy hatást gyakorolt. Nagyszőlősön, Mezőkaszonyban, Gálocsban, Ungváron kisebb-nagyobb csoportok nyilvánították ki rokonszenvüket a magyar forradalom iránt. A kárpátaljai szovjetellenes politizáló ifjúsági csoportosulás középiskolás fiatalokból állt. 1956 őszétől 1957 júliusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejövetelek szervezésével vádolták őket. Röplapjaikban kinyilvánították, hogy *„Kárpátalja magyar terület és az oroszok menjenek haza"*, és hogy *„az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról."*[36] Ilyen kárptáaljai fiatalok voltak többek között: Milován Sándor, Varga János, Illés Józsefe, Dudás István, Kovács Zoltán, Szécsi Sándor, Ormos Mária, Szécsi István, Szécsi Mária, Perduk Tibor, Pasztellák István, Molnár László stb. akik több év börtönbüntetést kaptak, miután ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB nyomozótisztjei.[37] Ügyvédeik inkább vádolták, mint védték őket. *„Igaz, olyan idők voltak, hogy nemigen volt ajánlatos olyanokat, mint mi, védeni"*– mondta Illés József – az

[35] Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, Poliprint Kiadó. 2004. 224–227.
[36] Interjú Varga Jánossal, 2001. Az interjút a szerző készítette Beregszászon, 2001. május 10-én.
[37] KGB, F. 2558. o. 1. p. 876. No. 3385. 1957.

egyik vádlott.[38] Sokan közülük a Mordvin ASZSZK-beli Gulag-táborokban töltötték le a rájuk mért büntetés egészét vagy egy részét. A börtönévek alatt sok szenvedésen mentek keresztül, de megaláztatásuk a hazatérés után sem ért végett. Állandó megfigyelés alatt tartották őket.[39]

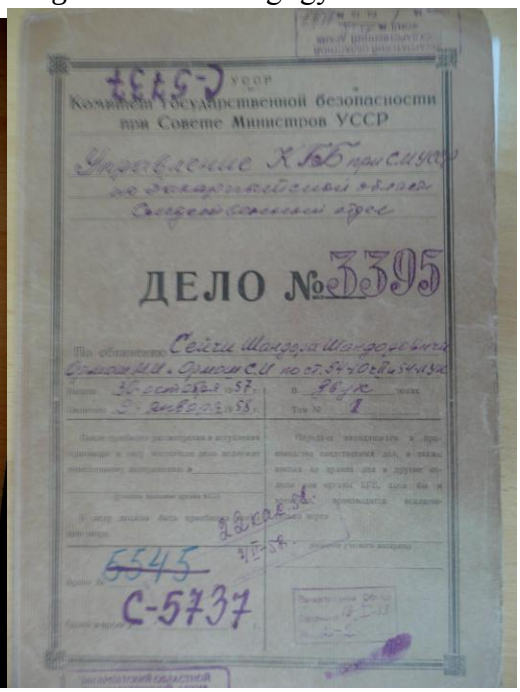

1956 októberében, a forradalom első napjaiban Beregszászon keresztül vonultak a szovjet tankok Magyarország felé. Ezt a beregszászi járási posta nemzetközi telefonvonalak megerősítését végző részlegének technikusa „kifecsegte” a budapesti főpostán dolgozóknak. Az UKP járási bizottsága arról tájékoztatta a felettes szerveket, hogy megerősíti az ellenőrzést az adott ügyben történő teljes „rendbetétel” érdekében.[40]

Beregszász utcáin vonulnak át a tankok. (Macsolai út)[41]

---

[38] Dupka György – Horváth Sándor:’56 Kárpátalján. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 73–85.
[39] Interjú Milován Sándorral. Az interjút a szerző készítette Nagyszőlősön, 2001. július 7-én.
[40] KÁL, U. F. 15. o. 15. od. zb. 333. 1958.
[41] A fotót 1956-ban Balázsi László készítette, amely jelenleg is nála van.

Kárpátalján a hatóságok tartottak egy esetleges összmagyar megmozdulástól, s ezért kegyetlenül megbüntették a forradalommal nyíltan rokonszenvezőket.[42] Ennek ellenére a szovjet hatalom nem általános, magyarellenes hisztériakeltéssel reagált a forradalomra, valószínűleg azért, mert tartott a magyarellenesség esetleges sikertelenségétől, illetve visszájára fordulásától. Közvetlenül a forradalom után a Szovjetunió vezetése számára az elsődleges szempont a szabadságmozgalom továbbterjedésének megakadályozása volt.

A levéltári dokumentumokból kiderül az is, hogy miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében Magyarország lerohanása megtörtént, Ungváron még hosszú ideig működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Mindent elkövettek annak érdekében, hogy az általuk létrehozott illegitim Kádár-kormány működni tudjon, a felkelők pedig megkapják büntetésüket. Ingyenes gazdasági és más jellegű segítséggel is hozzájárultak – amiről természetesen a kárpátaljai újságok napról napra beszámoltak – ahhoz, hogy a szovjet kormány által irányított Magyarországon minden tekintetben helyreálljon a „rend”.

Közel 60 évvel ezelőtt a harc nem volt hiábavaló, hisz enyhült a rezsim. ’56 történései ma is igaz értéket közvetítenek, amiből erőt meríthetünk. Ennek ellenére, 1956 még mindig a kimondatlan igazságok titka. Kárpátalján még sok írásnak kell megjelennie ahhoz, hogy az emberek merjenek szólni az azokban a napokban történtekről. A kárpátaljai tényfeltárás még gyermekcipőben jár. Történelmünk valós tényeinek megismertetésén túl önértékelésünk, identitásunk szempontjából is fontos annak tudatosítása, hogy a többszörös elnyomás ellenére akadtak bátrak, hinni, tiltakozni merők.

Felhasznált irodalom

Levéltári források:

KGB, F. 43. o. 1. p. 12. No. 1. t. 12. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 11. No. 1. t. 11. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 9. No. 1. t. 9. 1956
KGB, F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 17. No. 5. t. 2. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 2. No. 1. t. 2. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 16. No. 5. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 14. No. 3. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.
KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.
KGB, F. 2558. o. 1. p. 876. No. 3385. 1957.
Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, U. F. 15. o. 15. od. zb. 333. 1958.

Szakirodalom:

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, Poliprint Kiadó. 2004.
Dupka György – Horváth Sándor:’56 Kárpátalján. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
Litván György: Mítoszok és legendák 1956-ról. 56-os Intézet, Évkönyv, VIII. 2000.
Orbán Éva: Amit ’56-ról mindenkinek tudnia kell. Budapest, Technika Alapítvány – Összmagyar Testület Kiadó, 2006.
Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin – Vida István: Szovjet dokumentumok 1956-ból. Rubicon, 1994. 8. sz. 3.
Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.

[42] Csanádi György, a Vörös Zászló c. újság főszerkesztője elmondása szerint ekkoriban egy titkos vonalon egymásnak ellentmondó utasításokat adtak arról, hogy mit írjanak meg az újságokban. Az interjút a szerző készítette Beregszászon, 2002. július 20-án.

Interjúk:
Interjú Csatáry Györggyel, 2012. március 8.
Interjú Sztorozsuk Andrással. 2002. augusztus 10.
Interjú Suba Sándorral 2002. június 16.
Interjú Milován Sándorral. 2001. július 7-én.
Interjú Varga Jánossal. 2001. május 10-én.
Újság:
Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 2.